

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

Тишинський Владислав Володимирович

УДК: 338.242.4

АВТОРЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 051 «Економіка»
(шифр та найменування спеціальності)
за магістерською програмою професійного спрямування «Теорії та моделі
управління економікою»
(назва магістерської програми)

на тему: **«Вплив державного регулювання економіки на**
транзакційні витрати»
(назва теми)

ОДЕСА – 2017

Кваліфікаційною роботою є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Керівник: кандидат економічних наук, доцент

Чередниченко Галина Анатоліївна

доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, м. Одеса.

Рецензент: кандидат економічних наук., доцент

Козакова Олена Миколаївна

доцент кафедри економічних систем та управління інноваційним розвитком Одеського національного політехнічного університету, м. Одеса.

Захист відбудеться “15” січня 2017 року о 9.00 годині на засіданні Державної екзаменаційної комісії в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 8.

З дипломною роботою можна ознайомитися на кафедрі загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету за адресою: 65082 м. Одеса, вул. Преображенська, 8, ауд. 214.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема зростання трансакційних витрат суб'єктів економічних відносин набуває особливої гостроти в Україні. Рівень цих витрат досить високий і це підтверджується масштабами тіньового сектора в економіці, співвідношенням максимальних і мінімальних цін в різних областях країни, обсягами неплатежів, не грошових взаємозаліків. Трансакційні витрати за своєю природою є соціальними втратами, як їх трактує теорія загальної рівноваги, вони перешкоджають позитивним процесам і прискорюють негативні процеси. В українській економіці вони є системоутворюючим інфляційним фактором.

У процесі глобалізації економіки конкурентна боротьба змушує українські підприємства шукати додаткові джерела підвищення своєї конкурентоспроможності і питання про державне регулювання трансакційних витратах стає дуже актуальним.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі теорії трансакційних витрат дослідити вплив державного регулювання економіки на трансакційні витрати, включаючи його позитивні і негативні аспекти.

Завдання дослідження:

- уточнити зазначене поняття «трансакційні витрати» та склад трансакційних витрат;
- дослідити розвиток теорії трансакційних витрат у процесі розширення сфери її застосування та розгляду проблеми складу та розмірів трансакційних витрат у контексті історичного розвитку суспільства;
- з'ясувати роль трансакційних витрат у формуванні соціально-економічних інститутів;
- розкрити різні варіанти виміру трансакційних витрат;
- визначити роль трансакційних витрат у державному регулюванні економіки;
- дослідити досвід розвинутих країн зі зменшення трансакційних витрат завдяки методам державного регулювання економіки;
- дослідити особливості трансакційних витрат в економіці України та можливі напрями розвитку державного регулювання вітчизняної економіки з метою зменшення трансакційних витрат.

Об'єкт дослідження – трансакційні витрати та чинники, що впливають на їх склад, розмір та динаміку.

Предмет дослідження – характер впливу державного регулювання економіки на трансакційні витрати.

Методи дослідження – загальнонаукові і спеціальні методи пізнання та прийоми наукового дослідження, зокрема, рух від абстрактного до конкретного; єдність історичного та логічного; аналіз та синтез; принципи системності, комплексності та наукової об'єктивності, метод порівняльного аналізу.

Інформаційна база дослідження – монографії і статті зарубіжних і вітчизняних учених, матеріали наукових конференцій, законодавчі і нормативні акти України, офіційні статистичні дані, інші фактологічні матеріали.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (55 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 105 сторінок. Основний зміст викладено на 98 сторінках. Робота містить 8 таблиць, 6 рисунків.

Публікації. За результатами виконання кваліфікаційної роботи магістра опубліковано 2 статті:

1. Тишинський В.В. Трансакційні витрати в умовах переходу до інноваційної економіки. Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом. – Одеса: ОНЕУ, 2017.

2. Тишинський В.В. Світовий досвід вимірювання та зменшення трансакційних витрат. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в умовах глобалізації: Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Покританівські читання». – Одеса: ОНЕУ, 2017. – С. 119 - 121.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Виникнення та розвиток теорії трансакційних витрат**» досліджується розробка теорії трансакційних витрат Р. Коузом, подальший розвиток цієї теорії рядом авторів шляхом розширення сфери її застосування та врахування історичного ракурсу проблеми, що стосується інституціональних змін і пов'язаних з ними витрат.

У 1937 р. Р. Коузу вперше вдалося поставити і частково розв'язати питання, яке традиційною теорією, навіть, не ставилося: чому існує фірма, якщо є ринок. Ортодоксальна неокласична теорія розглядала ринок як досконалий механізм, при якому можна не враховувати витрати на здійснення угод. Проте насправді, як показав Коуз, такі витрати існують, і при кожній угоді необхідно проводити переговори, здійснювати нагляд, налагоджувати взаємозв'язки, ліквідовувати розбіжності. Ці витрати, Р. Коуз, назвав «трансакційними», або «витратами використання ринкового механізму». Але якщо ці витрати реальні, то всяка господарююча одиниця стає перед вибором: чи оплачувати подібні витрати, чи дешевше і швидше виробляти необхідні їй товари і послуги самостійно.

Саме прагненням уникати витрат, що пов'язані з укладанням угод на ринку, можна пояснити існування фірми, в якій розподіл (алокація) ресурсів проходить адміністративним шляхом (за допомогою наказів, а не на основі цінкових сигналів). Фірма буде існувати лише до тих пір, доки вона реалізує функцію координації при менших витратах, ніж це досягалось би за ринкових угод. «Щоб мати ефективну економічну систему, – писав Коуз, – необхідні не лише ринки, але й відділи планування всередині організацій відповідного розміру». Коуз твердив, що це поєднання відшукується за

допомогою конкуренції.

Таким чином, Р. Коуз увів в економічну теорію новий клас витрат, які отримали назву трансакційних (неокласична теорія знала два види обмежень – фізичні, породжені рідкісністю ресурсів, і технологічні, що відображають рівень знань і практичної майстерності економічних агентів). Ним же була здійснена спроба пояснити закономірності, які керують процесом виникнення і зростання фірми. Фірма зростає до тієї межі, доки економія на витратах, пов'язана із укладанням ринкових угод, не почне перекидатися збільшенням витрат, пов'язаних з використанням адміністративного механізму.

У розділі досліджуються трактовки поняття «трансакційні витрати» та численні класифікації цих витрат, що пропонують дослідники цієї проблематики. Особливе значення надається класифікаціям трансакційних витрат, що були розроблені О. Вільямсоном, К. Менаром, Д. Нортон та Дж. Уоллісом.

Багато економістів під час пояснення феномена трансакційних витрат проводять аналогію з тертям. У Р. Коуза є посилання на Дж. Стіглера. Він сказав про теорему Р. Коуза: «Світ із нульовими трансакційними витратами стає настільки ж дивним, як фізичний світ без сил тертя. Монополістам можна виплачувати компенсацію за те, щоб вони поводитися конкурентно, а страхові компанії просто не існували б». На основі подібних припущень роблять такі висновки: чим ближче економіка до моделі загальної рівноваги Л. Вальраса, тим нижчий в ній рівень трансакційних витрат, і навпаки.

Своєрідний підхід щодо визначення природи трансакційних витрат в інших представників неоінституціональної економічної теорії. Найхарактернішим для них є тлумачення Р. Метхьюса: «Фундаментальна ідея трансакційних витрат полягає в тому, що вони складаються із витрат складання й укладання контракту *ex ante*, а також витрат нагляду за його дотриманням і забезпечення виконання *ex post*, порівняно з виробничими витратами, які є витратами власне виконання контракту. У значній мірі трансакційні витрати – це стосунки між людьми, а витрати виробництва – витрати відносин між людьми і предметами, але це результат швидше їх природи, ніж визначення».

С. Архієреєв розрізняє два типи трансакційних витрат: втрати і затрати, а види трансакційних витрат визначає всередині кожного із типів. Учений зазначає, що як іноземні, так і вітчизняні дослідники не звернули увагу (за винятком витрат опортуністичної поведінки) на трансакційні втрати. До них належать: втрати непередбачених подій; втрати непередбачених дій; втрати, пов'язані з можливим різним трактуванням положень контракту; втрати неузгодженості законодавства або інших нормативних актів; втрати дійового контролю і примусу до виконання законодавчих норм. До другого типу трансакційних витрат С. Архієреєв зараховує трансакційні затрати і включає до них такі традиційні види витрат: витрати на укладення контракту; інформаційні витрати; трансакційні витрати

специфікації та захисту прав власності; витрати, пов'язані зі здійсненням розрахунків.

Згідно з найзагальнішим визначенням О. Вільямсона, «трансакційні витрати – еквівалент тертя в механічних системах». Наприклад, Я. Корнаї використовує термін «тертя» для характеристики факторів, що перешкоджають оперативному укладанню угод між економічними агентами. Якщо не зважати на аналогію з фізикою, відповідно до визначення П. Мілгрона і Дж. Робертса, то до категорії трансакційних витрат належать будь-які витрати, пов'язані з координацією та взаємодією економічних суб'єктів. Отже, всі витрати, пов'язані з обміном і захистом повноважень, належать до трансакційних.

Таким чином, трансакційні витрати – всі витрати, пов'язані з обміном, забезпеченням прав і примусом до їх дотримання.

Трансакційні витрати можна класифікувати за атрибутами трансакцій (частота, тривалість, невизначеність, специфічність активів). Така кількість видів класифікації трансакційних витрат є наслідком множинності підходів щодо вивчення цієї проблеми. О. Вільямсон розрізняє два типи трансакційних витрат, пов'язуючи їх з етапами укладання угод: *ex ante* (виникають до укладання угоди), *ex post* (виникають після підписання угоди). До витрат *ex ante* належать витрати на складання проекту угоди і проведення переговорів за нею. Серед витрат *ex post* розрізняють організаційні й експлуатаційні витрати, пов'язані з використанням структури управління, і витрати, що виникають у зв'язку з поганою адаптацією; витрати на тяжби, які виникають під час уточнення контрактних відносин у зв'язку з виникненням непередбачуваних обставин; витрати, пов'язані з виконанням контрактних обов'язків.

К. Менар поділяє трансакційні витрати на чотири групи:

- 1) витрати виділення у середовищі рівнозначних доповнювальних чинників;
- 2) витрати масштабу;
- 3) інформаційні витрати;
- 4) витрати поведінки (моніторингу і попередження опортунізму).

Класифікацію стосовно контрактного процесу, яка була запропонована Дж. Уоллісом та Д. Нортон, можна охарактеризувати відповідно до розподілу усього процесу контрактації на три періоди: *ex ante*, *ex interim*, *ex post*:

1) витрати *ex ante* – це трансакційні витрати, що виникають до обміну, включають витрати на отримання інформації про ціни та можливі альтернативи, якість товару та надійність контрагента тощо;

2) витрати *ex interim* – це трансакційні витрати, що виникають у процесі обміну, складаються із витрат, пов'язаних із очікуванням у чергах, отриманням нотаріально завірених документів, страховки (наприклад, при купівлі автомобіля), здійсненням розрахунків тощо;

3) витрати *ex post* – це трансакційні витрати, що виникають після обміну і складаються із витрат на захист контрактів, перевірку їх виконання, контроль за якістю тощо. Подібну класифікацію дає також О. Вільямсон.

Робиться висновок, що трансакційні витрати – це, перш за все, міждисциплінарна категорія, тому що є одною з базових категорій міждисциплінарної за своєю суттю інституціональної теорії, а тому її дослідження має відбуватись на основі міждисциплінарної методології. Трансакційні витрати – це витрати й втрати, що мають суб'єкти економічної взаємодії, угоди (трансакції).

На основі узагальнення різних підходів до класифікації трансакційних витрат робляться висновки стосовно найбільш важливих складових класифікації цих витрат.

У другому розділі **«Світовий досвід вимірювання трансакційних витрат та їх зменшення з використанням заходів державного регулювання економіки»** проаналізовано світовий досвід вимірювання трансакційних витрат та їх зменшення з використанням заходів державного регулювання економіки. Досліджується вклад американських економістів Дж. Уолліса і Д. Норта у розробку теорії та методики вимірювання трансакційних витрат на основі емпіричних даних США за 1870-1970 роки.

Д. Норт і Дж. Уолліс присвятили свою статтю вирішенню трьох основних завдань:

- визначення понять трансакційних витрат і трансакційного сектору в економічній теорії;
- створення методологічної основи для емпіричної оцінки трансакційного сектора;
- включення категорії трансакційного сектора в структуру рахунків національного доходу і продукту (або в систему національних рахунків).

Д. Норт і Дж. Уолліс дають загальне визначення категорії трансакційних і трансформаційних витрат: «Трансакційні витрати – це витрати, пов'язані з проведенням обмінів, витрати пов'язані з виконанням трансакційної функції. Трансформаційні витрати – це витрати, пов'язані з перетворенням матеріальних витрат (запуску) в кінцеву продукцію (випуск)».

Виділяють витрати споживача покупця і витрати виробника – продавця. Трансакційні витрати покупця визначаються як всі витрати споживача (покупця), які не можуть бути перенесені на виробника (продавця) товару. Трансакційні витрати, з точки зору виробника, є ті витрати, яким він не піддається, якщо продає будинок самому собі. Трансакційні витрати покупця і продавця товару виникають не тільки під час обміну, але також до і після обміну. Таким чином, якщо підсумувати вищевикладене, то сукупні трансакційні витрати – це будь-які витрати як для покупця, так і для продавця, пов'язані з підготовкою, проведенням і завершенням угоди.

Щоб визначити весь розмір трансакційних витрат, потрібно звернутися до діяльності посередників на ринку, що надають трансакційні послуги. Проблема полягає в тому, які фірми можуть бути класифіковані як

посередники, яких автори назвали «трансакційні галузі». На думку авторів, три нижченаведені види економічної діяльності або галузі належать до галузей трансакційного сектора. До них відносяться трансакційні галузі: а) агентства нерухомості і фінансів, роль яких полягає в тому, щоб перш за все полегшити передачу прав власності; б) банківська справа і страхування, роль яких полягає в посередництві при обміні випадковими вимогами; в) професія юриста, основна роль якого – полегшити координацію, висновок і контроль контрактів. Подальше дослідження посередницьких видів економічної діяльності та галузей послуг дозволило авторам включити в трансакційний сектор частково оптову і роздрібну торгівлю, а також уряд, що здійснює законодавчу і правоохоронну діяльність по забезпеченню трансакційних послуг. У зв'язку з дослідженням урядової діяльності автори використовують поняття громадського трансакційного сектора.

Д. Норт і Дж. Уолліс викладають суть методології визначення та вимірювання трансакційних витрат і трансакційного сектору національної економіки. Вони зосередилися на двох основних методах вимірювання. По-перше, вони включають всі ресурси, що використовуються для здійснення трансакційних послуг на відкритому ринку. Щоб зробити це, вони класифікували певні типи економічної діяльності як трансакційні галузі. Їх другий метод вимірювання трансакційних послуг включає в трансакційні витрати ті витрати, які відбуваються всередині фірм в нетрансакційних галузях. Щоб зробити це, вони ділили види діяльності на ті, які надають переважно трансакційні послуги, і ті, які надають в основному трансформаційні послуги. Вони визначають заробітну плату зайнятих в трансакційних видах діяльності і використовують це як міру трансакційних послуг, наданих працівниками, і як оцінку розміру трансакційного сектора в нетрансакційних галузях.

В магістерській роботі значна увага приділяється особливостям трендів та моделям співвідношення витрат, включаючи трансакційні витрати, в економіці з розвинутим, цивілізованим інституційним середовищем і в економіці з нецивілізованим інституційним середовищем (тіньова економіка, корупція).

В цілому науковці ухиляються від теми трансакційних витрат, зводячи задачі управлінського обліку до врахування не фінансових показників. В класифікації витрат для цілей управлінського обліку виділяються витрати періоду (Period Costs), тобто витрати, які не включаються у «фінансову» собівартість виробленого продукту виробництва і які включають витрати на управління, маркетинг, дослідження, розробки тощо. В системі рахунків фінансового обліку теж «є місце» для трансакційних витрат, оскільки ширина їх трактування дозволяє розуміти під ними і частину адміністративних витрат, і частину витрат на збут, і частину інших витрат, список яких можна продовжити згідно номенклатури рахунків бухгалтерського обліку. Але поняття «витрат періоду» та «інших витрат» нетотожне поняттю трансакційних витрат, а це обумовлює висновок про те, що ні в системі

фінансового обліку, ні в управлінському – транзакційні витрати не виокремлюються. Неявні транзакційні витрати не відображаються в обліку взагалі, а явні не ідентифікуються.

Феномен «ігнорування транзакційних витрат в обліку» значною мірою пояснюється відносно благополучним у розвинутому світі співвідношенням транзакційних витрат у загальних витратах на одиницю продукції. Графічно це можна показати у вигляді наявної в розвинутих країнах зміни тренду транзакційних витрат: зростання їх сукупного обсягу компенсується зменшенням цих витрат на одиницю продукції (собівартість) (Рис. 2.1).

Подібне розуміння проблеми показує і модель витрат в економіці розвинутих країн (Рис. 2.2). При сукупному зростанні всіх складових ВВП, в одиниці продукції домінуючою є складова витрат на оплату праці та обмежується (інституційними факторами) складова транзакційних витрат. Така модель функціонує поза тіньовою економікою. Зрозуміло, що наявні у розвинутих державах, Тренд та Модель «заспокоюють» західну науку і не націлюють її на ідентифікацію транзакційних витрат в обліку.

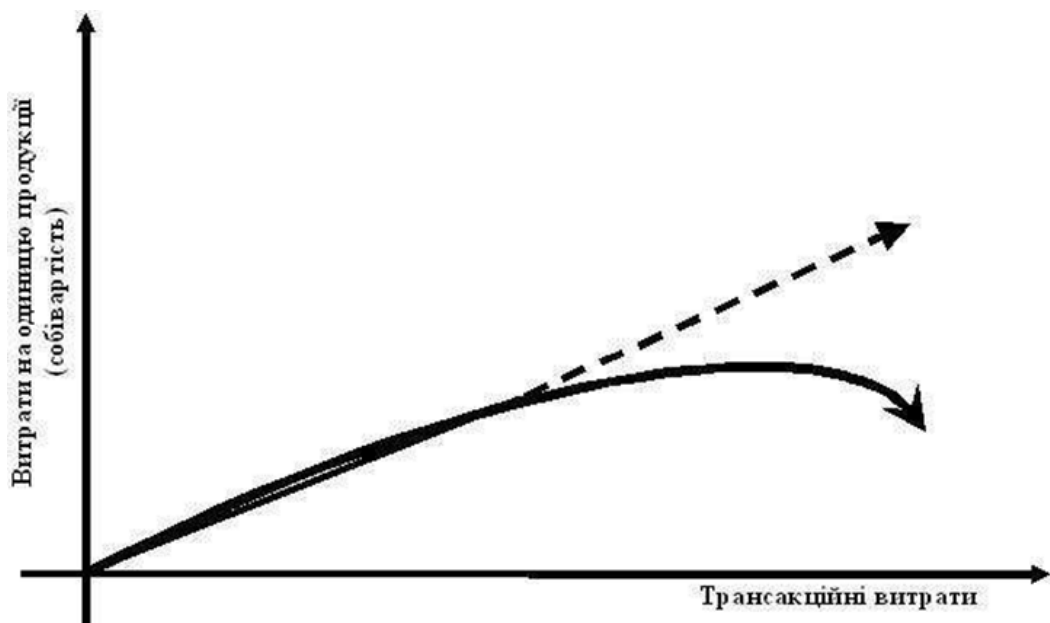

Рис. 2.1. Тренд транзакційних витрат в розвинутому, цивілізованому інституційному середовищі

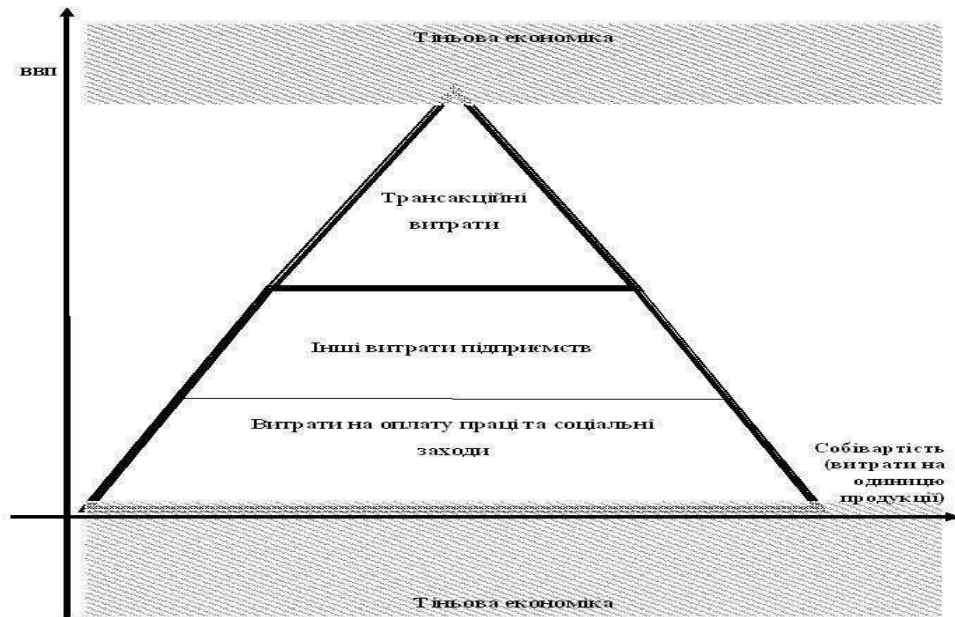

Рис. 2.2. Модель витрат в економіці з розвинутим, цивілізованим інституційним середовищем

Однак на пострадянському просторі і, особливо в Україні, з трансакційними витратами ситуація діаметрально протилежна (Рис. 2.3). Більшість трансакційних витрат здійснюється у тішовій економіці. Частково в тішовому секторі знаходяться і витрати на оплату праці. В одиниці продукції непомірно великою масою є частка трансакційних витрат та незначною є частка оплати праці з соціальними нарахуваннями. Все це загострює проблему конкурентоспроможності економіки України і пов'язано зі станом наявних у нашій країні інститутів та організацій.

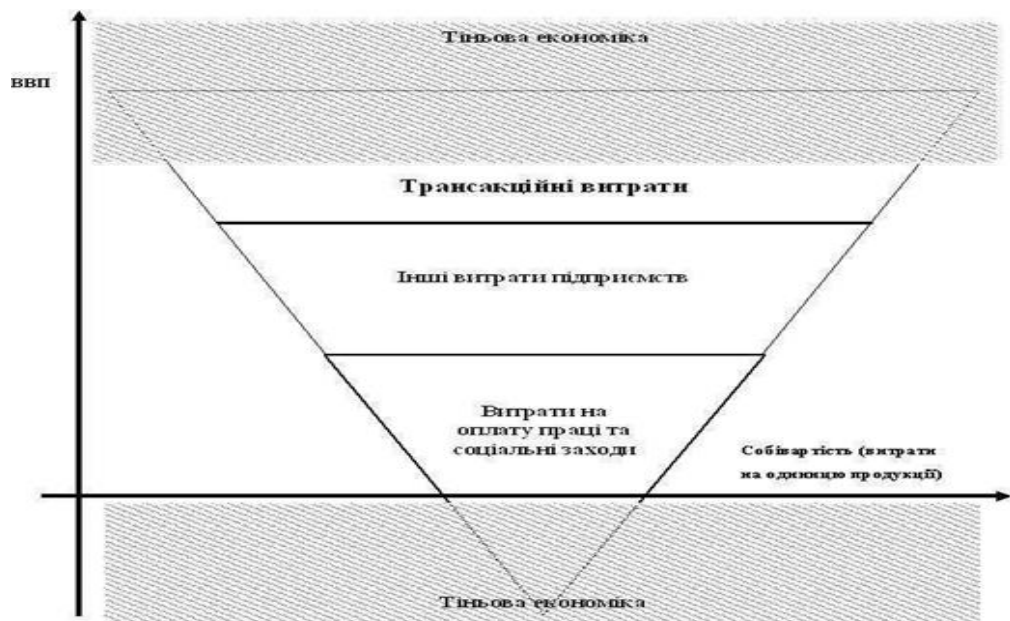

Рис. 2.3. Модель витрат в економіці з нецивілізованим інституційним середовищем (тіньова економіка, корупція)

З демонстрації місця трансакційних витрат у моделі загальних витрат, представленої на рис. 2.3, слідує принципово важливий висновок: у країнах з несприятливими умовами ведення підприємницької діяльності та недосконалою системою інститутів трансакційні витрати зростають випереджаючими темпами, порівняно не лише з обсягами національного продукту, який виробляється, але і порівняно з іншими витратами, що засвідчує абсолютну протилежність окресленому вище «тренду прогресу» в розвинутих країнах. Це і є найбільшою проблемою розвитку вітчизняного підприємництва та конкурентоспроможності національної економіки.

На основі аналізу світового досвіду зі зменшення трансакційних витрат, робиться висновок про перспективність наряду регулювання трансакційних витрат на макрорівні шляхом впровадження механізму якісного регулювання («електронної держави» – e-government), який включає в себе взаємодію із зацікавленими сторонами; розширення форм підзвітності, розподіл ризиків і відповідальності, прозорість мереж за рахунок примусу організацій до прийняття та використання нових систем управління з інформаційно-комунікаційними технологіями, що є актуальними і для України.

У третьому розділі **«Перспективи розвитку державного регулювання економіки України з метою зменшення трансакційних витрат»** досліджується роль держави у формуванні цивілізованого інституційного середовища для підприємницької діяльності в Україні, успіхи і недоліки регуляторної політики держави, що суттєво впливають на склад та рівень трансакційних витрат у вітчизняній економіці.

Сучасні умови ведення підприємницької діяльності вимагають прямої участі держави в регулюванні витрат як трансформаційних (production costs), так і трансакційних (transaction costs). Від міри участі держави у визначенні величини трансакційних витрат та запровадженні заходів державної політики стосовно їх зменшення значною мірою залежить соціально-економічний розвиток країни. В умовах, коли в основі розвитку економіки лежать інтеграційні процеси та взаємодії, ефективність її участі на макро-, мезо- та мікрорівні слід орієнтувати на конкурентоспроможність її підприємницьких структур у зовнішньому середовищі.

В економіці України склалася ситуація, коли зміни соціальних, організаційних та економічних умов ведення підприємницької діяльності, на жаль, не забезпечені необхідними реформами. Тому виникло таке економіко-правове середовище, яке характеризується високим рівнем не тільки виробничо-господарських витрат, а й витрат, що виникають при проведенні переговорів, укладенні договорів, оформленні контрактів, пов'язані з пошуком інформації, захистом та передачею прав власності тощо.

Через недосконалість ринкових механізмів та недостатньо ефективного державного регулювання національної економіки рівень трансакційних витрат вітчизняної системи підприємництва досить високий. Цьому сприяє цілий ряд причин, як економічного, так і соціального характеру. Усе це ускладнює розпізнавання трансакційних витрат, їх систематизацію, виявлення факторів

впливу на них та впровадження програмних заходів ефективного управління ними та регулювання на різних рівнях системи господарювання.

Роль та участь держави в процесі регулювання трансакційних витрат є беззаперечною. У системі національної економіки актуалізується потреба в обґрунтуванні основ управління та регулювання трансакційних витрат підприємництва. За участі органів державної влади має бути сформований ефективний механізм державного адміністративно-правового регулювання підприємництва.

Коли трансакційні витрати стають занадто високими, держава посилює свій економічний вплив. Відбувається це найчастіше в часи економічної перебудови, за таких умов держава регулює частину трансакційних витрат шляхом зміни їх форми чи рівня. Регулювання може відбуватися як в окремих галузях економіки, так і у всій економічній системі – в особливо критичних випадках. Це дуже актуально для економік перехідного типу, коли відбувається інституційна перебудова і рівень трансакційних витрат занадто високий через недосконалість відповідних інститутів та підвищеної вартості обслуговування. З цього приводу відомий польський економіст й суспільний діяч Л. Бальцерович писав про те, що «в будь-якій державі для її реальної макроекономічної рівноваги й стабільності, «невидиму руку» ринку повинна доповнювати «видима рука» держави».

В економічній діяльності регулювання трансакційних витрат має відбуватися з урахуванням специфіки формування інституційного середовища. У цьому процесі задіяними є основні господарюючі суб'єкти – держава, підприємства всіх форм власності та домогосподарства.

Сформоване інституційне середовище визначає рамки (межі) діяльності інституційних суб'єктів, здійснює їх регулювання, надаючи їх взаємодії певну спрямованість, специфікацію та підвищує результативність їх взаємозв'язків.

Інститутами, які виступають регуляторами трансакційних витрат, є такі:

1) приватно-державне партнерство; його механізм доцільно застосовувати для трансакцій і пов'язаних із ними витрат, що здійснюються між підприємницьким сектором і державою;

2) різні форми співпраці та об'єднань суб'єктів підприємництва, а саме: холдинги, концерни, кластери, мережеві структури тощо; вони використовуються для зменшення витрат, пов'язаних зі здійсненням трансакцій;

3) інтерактивні форми взаємодії на підставі ІТ-технологій; доцільно застосовувати для витрат, пов'язаних зі здійсненням трансакцій, що відбуваються між домогосподарствами, підприємствами і державою; прикладами є розвиток електронної торгівлі, інтернет-банкінгу, електронного обігу тощо.

Оскільки ці інститути тісно пов'язані між собою, то вони можуть у будь-якому поєднанні впливати на трансакційні витрати. Їх регулятивна

діяльність можлива як за окремими складовими елементами, так і комплексно із застосуванням методів впливу. Основною метою застосування державного регулювання на конкретній стадії розвитку суспільства можна вважати формування та забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємництва та економіки у цілому, що проявляється у зменшенні трансакційних витрат.

Роль держави полягає в макроекономічному прогнозуванні та плануванні; виконанні функцій регулятора грошово-кредитної, структурно-інвестиційної, соціальної, науково-технічної й зовнішньої політики; ініціатора, організатора, законодавця та контролера розвиненої ринкової інфраструктури тощо, результатом якої має стати вироблення організаційно-економічних засобів державної політики зменшення трансакційних витрат.

Якщо трансакційні витрати функціонування економічної системи невеликі і від їх рівня не порушується частота обмінних трансакцій на ринку, то система сама регулює рівень витрат, зменшуючи або збільшуючи ціну на товар і обсяг виробництва певного товару.

Якщо величина трансакційних витрат висока (але не критична), то відбувається посилення з боку державного регулювання господарської системи – з'являються й наростають елементи державного регулювання.

У разі, коли величина трансакційних витрат стає критично високою, регулювання системи здійснюється централізовано. У такому разі фіксуються ціни, номенклатура й обсяги пропонованих на ринках товарів. Держава може регулювати стан економічної системи за допомогою здійснення державних закупівель, дотацій збитковим виробництвам або шляхом розміщення на них державних замовлень.

Результати державного регулювання трансакційних витрат можна оцінити кількісно, а саме – через зниження їхньої величини. Такий результат приведе до вирівнювання коливань економічних циклів, стабілізації грошового обігу, забезпечення конкурентного середовища; гарантування зайнятості населення, встановлення стабільних цін, формування умов для соціального партнерства.

Перед тим як обрати найбільш ефективні напрями державної політики регулювання трансакційних витрат, необхідно дослідити зарубіжний досвід з метою недопущення типових помилок та враховуючи специфіку ведення підприємницької діяльності в умовах вітчизняної економіки. За основу доцільно взяти досвід та практику реалізації політики трансакційних витрат пострадянських країн та імплементувати її найкращі результати, зважаючи на українську специфіку та існуючі тенденції в економіці нашої країни. Складність такого процесу обтяжується тими умовами, що на даний момент в Україні немає ведення статистичної інформації щодо розміру, частки та видів трансакційних витрат, існуючий організаційно-економічний механізм потребує перегляду та змін у частині визначення домінантних напрямів їх мінімізації.

Економічні процеси, що відбуваються в Україні, характеризуються глибоким кризовим станом. Фінансова підтримка закордонних міжнародних організацій, активні дії уряду та прагнення українського народу до добробуту, на жаль, не реалізовані до цього часу. Значною мірою це зумовлено затягнутою політичною та фінансово-економічною кризами, а також подіями на Сході нашої країни. У результаті ми маємо погіршення конкурентного середовища, монополізацію та тінізацію економіки, корупцію, послаблення макроекономічного, фінансового, інвестиційного, інноваційного, виробничого, соціального та інших складників соціально-економічної системи країни, порушення розрахунково-платіжної дисципліни підприємств і заборгованість держави перед суб'єктами господарювання; використання в міжнародних контрактах інструментів толінгу, клірингу, бартеру, завищення або заниження цін; нерозвиненість ринкових інститутів та інституцій в Україні тощо.

Усі вищеперераховані проблеми спричиняють високий рівень трансакційних витрат, які несуть вітчизняні суб'єкти підприємництва.

Стосовно особливостей трансакційних витрат у підприємницькому секторі України слід відзначити наступне. По-перше, важливо враховувати позитивні і негативні аспекти проблеми зростання трансакційних витрат та вирішувати завдання з їхньої оптимізації. Позитивні аспекти проблеми пов'язані з розвитком ринкових відносин в країні, зростанням кількості трансакцій на рівні національної економіки і на рівні міжнародних контактів. Негативні аспекти проблеми пов'язані з високим ступенем економічної невизначеності та ризиків в Україні, з тінізацією та корумпованістю вітчизняної економіки. По-друге, у наш час не існує єдиного методологічного підходу до аналізу структури, динаміки й оцінки рівня трансакційних витрат. Оскільки проблема вимірювання цих витрат залишається методологічно невирішеною, а отже і відсутні відповідні показники, що характеризують фактори впливу на трансакційні витрати макроекономічного рівня, остільки пропонуємо досліджувати непрямі (опосередковані) індикатори, які певним чином пов'язані з трансакційними витратами країни і відображаються в міжнародних рейтингах (рейтинг за індексом економічної свободи, рейтинг ведення бізнесу). Дослідження трансакційного сектора показують, що в Україні надзвичайно високий рівень невиробничих витрат, а також витрат, пов'язаних з опортуністичною поведінкою ділових партнерів, з високим рівнем тінізації і корумпованості економіки.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження впливу державного регулювання економіки на трансакційні витрати, в магістерській роботі отримані наступні висновки:

1. Теорія трансакційних витрат є складовою частиною вчення неоінституціоналізму. Вперше проблемою трансакційних витрат займався Р. Коуз. У подальшому розробкою питань, пов'язаних з проблемою трансакційних витрат займалися К. Ерроу, Д. Норт, Д. Уолліс, Г. Саймон, О. Вільямсон, М. Чампі, К. Менар та ін. Введення в економічну науку поняття «трансакційні витрати» є значним теоретичним досягненням, адже завдяки йому визнано затратність взаємодії суб'єктів господарювання на ринку.

2. Трансакційні витрати – це, перш за все, міждисциплінарна категорія, тому що є одною з базових категорій міждисциплінарної за своєю суттю інституціональної теорії, а тому її дослідження має відбуватись на основі міждисциплінарної методології. Трансакційні витрати – це витрати й втрати, що мають суб'єкти економічної взаємодії, угоди (трансакції).

3. Існує безліч класифікацій трансакційних витрат. Серед них можна виділити класифікацію стосовно контрактного процесу, що була розроблена Дж. Уоллісом, Д. Нортом та О. Вільямсоном. Також гідна уваги й класифікація трансакційних витрат К. Менара. Узагальнення різних підходів до класифікації трансакційних витрат дає підстави для наступних висновків:

У складі трансакційних витрат важливо виділити п'ять їх типів:

- витрати на дослідження та пошук інформації (витрати часу та ресурсів на одержання й опрацювання інформації про ціни, наявні товари, постачальників і споживачів);

- витрати на проведення переговорів, розробку і підписання контрактів, на контроль за їх виконанням;

- витрати на вимірювання кількості та якості товарів, що вступають в обмін, і послуг;

- витрати на специфікацію і захист прав власності (витрати на утримання органів державного управління, судів, арбітражу, а також витрати часу та ресурсів, необхідних для відновлення порушених прав і усунення негативних наслідків);

- витрати опортуністичної поведінки, під якою розуміється несумлінна поведінка, що порушує умови угоди або спрямована на одержання односторонніх вигод.

Також можна згрупувати трансакційні витрати за певними ознаками. За сутністю: витрати з набуття прав власності; витрати при обміні прав власності; витрати на захист прав власності. За етапами виконання договору: витрати, які виникають перед укладанням договору; витрати, які виникають в процесі укладання договору; витрати, які мають місце після укладання контракту. За економічним змістом: витрати дослідження і пошуку інформації; витрати ведення переговорів; витрати укладання контракту; витрати моніторингу; витрати специфікації та захисту прав; витрати опортуністичної поведінки; витрати захисту від третіх осіб.

4. Теорія трансакційних витрат розвивається: її розвиток відбувався у процесі більш широкого трактування цих витрат, ніж у Р. Коуза; залучення до дослідження політичного та інституціонального ринків і відповідних угод та витрат; дослідження трансакційних витрат у сфері інновацій, найманої праці, у внутрішньофірмовому аспекті; врахування історичного ракурсу проблеми, що стосується інституціональних змін і пов'язаних з ними витрат тощо. По мірі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення значення фінансового сектора економіки, розгортання процесу глобалізації економіки все більшу увагу дослідників почали привертати особливості трансакцій та трансакційних витрат саме за цих умов.

5. Проблема кількісної оцінки трансакційних витрат зводиться до визначення їх відносного значення в масштабах економіки країни, а також їхньої динаміки. Існують різні точки зору щодо визначення оптимальної величини трансакційних витрат. На думку окремих фахівців, до трансакційних витрат непридатний критерій мінімізації, і позитивно вважається тенденція до їх збільшення. Інші фахівці вважають, що величина трансакційних витрат повинна бути мінімальна. Незважаючи на кількість теорій та пропозицій, щодо класифікації та вимірювання трансакційних витрат, сьогодні не існує загальноприйнятої моделі вимірювання та обліку трансакційних витрат. Ця ситуація унеможливорює подальший аналіз, щодо кількісного критерію трансакційних витрат. Окремі науковці намагаються порівнювати індикатори витрат різних галузей економіки, розміри тіньових секторів різних країн. Але такий аналіз є дуже приблизним.

6. Головне завдання – не зменшення, мінімізація трансакційних витрат за будь-яку ціну, а оптимізація їх обсягу та структури, оскільки необґрунтоване та надмірне зменшення даних витрат може призвести до послаблення взаємозв'язків із суб'єктами інституціонального середовища, втрати ринкових позицій фірм, зниження рівня довіри споживачів та партнерів, зменшення лояльності персоналу та, як наслідок, втрати прибутків підприємців та зниження добробуту громадян; використання інформаційних технологій та інформаційно-комерційних систем здатне наблизити трансакційні витрати до оптимальних обсягів.

7. Стрімкий розвиток технологій (ІКТ), нових організаційних утворень та форм співпраці (різних форм державно-приватного партнерства, міжгалузевих об'єднань, альянсів, кластерів, аутсорсинга і аутстафінга) створюють нові можливості для здійснення трансакцій та зменшення витрат на них; важливо засобами державного регулювання економіки забезпечити підтримку та заохочення підприємців до розвитку перспективних організаційних форм та технологій, що сприяють зменшенню трансакційних витрат та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників і країни у цілому.

8. Світовий досвід свідчить, що перспективним напрямом регулювання трансакційних витрат на макрорівні є впровадження механізму розумного регулювання («електронної держави» – e-government), який включає в себе взаємодію із зацікавленими сторонами; розширення форм підвітності, розподіл ризиків і відповідальності, прозорість мереж за рахунок примусу організацій

прийняти та використовувати нові системи управління з ІКТ, що є актуальними і для України.

9. Серед методів зменшення трансакційних витрат можна виділити наступні: державна політика, вертикальна інтеграція, розвиток інформаційних технологій, розподіл контролю всередині організації, трансакційний аналіз та інші.

10. Найвпливовішим фактором, який стримує розвиток ринкових відносин у пострадянських країнах, є недосконала економічна модель розвитку країни, а також відсутність дієвих економічних реформ, що, в першу чергу, позначається на підприємницькому кліматі. Державне регулювання трансакційних витрат підприємництва має здійснюватися на всіх рівнях: мікро-, мезо- і макрорівні. Можливо це за умов реалізації раціональної державної політики в цій сфері за допомогою вагомих та різнопланових заходів. Механізм регулювання трансакційних витрат повинен містити такі етапи: виявлення, аналіз, планування і вплив на величину витрат по трансакціях.

11. Напрями державного регулювання трансакційних витрат підприємництва реалізуються в таких програмних заходах: розвиток інформаційної інфраструктури, електронної комерції, розвиток та забезпечення доступу до Інтернет-ресурсів, реалізація кластерної політики, розвиток системи електронних торгів, якісний юридичний та економічний супровід, підготовка кваліфікованих кадрів, розвиток електронної держави.

12. Стосовно особливостей трансакційних витрат у підприємницькому секторі України слід відзначити наступне. По-перше, важливо враховувати позитивні і негативні аспекти проблеми зростання трансакційних витрат та вирішувати завдання з їхньої оптимізації. Позитивні аспекти проблеми пов'язані з розвитком ринкових відносин в країні, зростанням кількості трансакцій на рівні національної економіки і на рівні міжнародних контактів. Негативні аспекти проблеми пов'язані з високим ступенем економічної невизначеності та ризиків в Україні, з тінізацією та корумпованістю вітчизняної економіки. По-друге, у наш час не існує єдиного методологічного підходу до аналізу структури, динаміки й оцінки рівня трансакційних витрат. Оскільки проблема вимірювання цих витрат залишається методологічно невирішеною, а отже і відсутні відповідні показники, що характеризують фактори впливу на трансакційні витрати макроекономічного рівня, остільки пропонуємо досліджувати непрямі (опосередковані) індикатори, які певним чином пов'язані з трансакційними витратами країни і відображаються в міжнародних рейтингах (рейтинг за індексом економічної свободи, рейтинг ведення бізнесу). Дослідження трансакційного сектора показують, що в Україні надзвичайно високий рівень невиробничих витрат, а також витрат, пов'язаних з опортуністичною поведінкою ділових партнерів, з високим рівнем тінізації і корумпованості економіки.

За результатами дослідження магістерській роботі висунуті наступні пропозиції щодо подальшого розвитку теорії трансакційних витрат:

1. У подальших розробках цієї проблематики важливо спільними зусиллями науковців надати чітке та загальноприйняте визначення інститутів і трансакційних витрат.

2. В теорії необхідна розробка матриці зв'язків між інститутами, організаціями та трансакційними витратами.

3. Необхідні міждисциплінарні дослідження, які б деталізували механізм впливу інститутів, у тому числі й інститутів державного регулювання, на економіку у цілому, і на трансакційні витрати зокрема.

4. Рівень трансакційних витрат є важливим індикатором ефективності діяльності інститутів, як вважає багато науковців та практиків, тому в сучасній теорії повинна бути розроблена чітка методика вимірювання трансакційних витрат.

5. Подальший розвиток теорії трансакційних має спиратись на емпіричні дослідження фактичної динаміки та взаємодії трансакційних витрат.

До пропозицій стосовно вдосконалення державного регулювання трансакційних витрат в Україні можна віднести наступні:

- Українська держава має використовувати всі свої можливості для зниження рівня економічної невизначеності та ризиків, і як наслідок, – зменшення рівня трансакційних витрат (державні програми і контракти, державно-приватне партнерство, державне страхування, державна підтримка соціально значущої та інноваційної діяльності, маркетингова підтримка конкурентоспроможних на світовому ринку національних виробників, забезпечення підприємців інформацією тощо).

- Продовження етапу дерегуляції в регуляторній політиці держави, що супроводжувався відміною багатьох сотень регуляторних актів у вітчизняній економіці та зниженням трансакційних витрат підприємців, має сполучатись з глибоким аналізом на основі передових світових методик соціально-економічних наслідків відміни певних регуляцій, це не повинно приводити до зниження суспільного добробуту внаслідок нерозвиненості ринкових інститутів та інститутів громадянського суспільства в Україні.

- У регуляторній політиці держави в Україні важливо здійснити перехід до сучасного етапу цієї політики відповідно досвіду розвинених країн – до розумного регулювання (smart regulation), – що передбачає вибір серед альтернативних варіантів проектів регуляторних актів; оцінку наслідків регулюючого впливу за певними індикаторами; активну участь зацікавлених сторін у розробці, впровадженні та оцінці наслідків регуляторної політики; прозорість відносин між державою і громадянами, формування «електронної держави» – e-government. Особливий акцент при виборі серед альтернативних варіантів проектів регуляторних актів важливо зробити на проблемі зниження трансакційних витрат.

- Необхідно приділити особливу увагу співвідношенню закону та підзаконного акту. Підзаконні акти можуть бути нечітко сформульованими, неоднозначними, створювати можливості для корупційних дій та опортуністичної поведінки суб'єктів відносин, що негативно позначається на трансакційних витратах підприємців.

- У навчальному процесі підготовки майбутніх економістів приділити значну увагу теорії трансакційних витрат та світовому досвіду їх зменшення, у тому числі з використанням заходів державного регулювання економіки.

АНОТАЦІЯ

Тишинський В. В. «Вплив державного регулювання економіки на транзакційні витрати»

кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності «Економіка» за
магістерською програмою «Теорії та моделі управління економікою»

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, 2017 рік

У роботі на основі теорії транзакційних витрат досліджується вплив державного регулювання економіки на транзакційні витрати.

Проаналізовано: трактовки поняття «транзакційні витрати» та класифікації їх видів різними авторами у контексті розвитку теорії транзакційних витрат; світовий досвід вимірювання транзакційних витрат та їх зменшення з використанням заходів державного регулювання економіки; особливості транзакційних витрат в Україні та можливі напрями розвитку державного регулювання економіки з метою їх зменшення.

Запропоновано: 1) стосовно подальшого розвитку теорії транзакційних витрат – надати чітке та загальноприйняте визначення інститутів і транзакційних витрат; розробити матрицю зв'язків між інститутами, організаціями та транзакційними витратами; розробити методику вимірювання транзакційних витрат як важливого індикатора ефективності діяльності інститутів; 2) стосовно вдосконалення державного регулювання транзакційних витрат в Україні – держава має використовувати всі свої можливості для зниження рівня економічної невизначеності та ризиків, і, відповідно, зменшення транзакційних витрат; продовження етапу дерегуляції в регуляторній політиці держави має сполучатись з глибоким аналізом на основі передових світових методик соціально-економічних наслідків відміни певних регуляцій, це не повинно приводити до зниження суспільного добробуту внаслідок нерозвиненості інститутів ринку та громадянського суспільства; здійснити перехід до сучасного етапу регуляторної політики відповідно досвіду розвинених країн – до розумного регулювання (smart regulation), особливий акцент при виборі серед альтернативних проектів регуляторних актів зробити на проблемі зниження транзакційних витрат.

Ключові слова: державне регулювання економіки, транзакція, транзакційні витрати, теорія транзакційних витрат, інститути.

ANNOTATION

Tyshynskiy V.V. «Influence of state regulation of the economy on transaction costs»

thesis for Master degree in specialty «Economics»

under the program «Theories and models of economic management»

Odessa National Economic University

Odessa, 2017

Diploma thesis deals with theoretical aspects of impact of state regulation of the economy on transaction costs.

Analyzed: interpretation of the concept of "transaction costs" and the classification of their types by different authors in the context of the development of the theory of transaction costs; world experience measuring transaction costs and their reduction with the use of state regulation of the economy; features of transaction costs in Ukraine; possible directions of development of state regulation of the Ukrainian economy in order to reduce transaction costs.

Proposed: 1) in relation to the further development of the theory of transaction costs – to provide a clear and common definition of institutions and transaction costs; to develop a matrix of links between institutions, organizations and transaction costs; develop a methodology for measuring transaction costs as an important indicator of the effectiveness of institutions; 2) regarding the improvement of state regulation of transaction costs in Ukraine – the state should use all its possibilities to reduce the level of economic uncertainty and risks and, accordingly, reduce transaction costs; the continuation of the deregulation stage in the regulatory policy of the state should be combined with in-depth analysis based on advanced world-wide methods of socio-economic consequences of the abolition of certain regulations; this should not lead to a decrease in public welfare due to the underdevelopment of market institutions and civil society; to move to the current stage of regulatory policy, according to the experience of developed countries – to smart regulation (smart regulation), a special emphasis on choosing between alternative draft regulatory acts to make the transaction reduce transaction costs.

Keywords: state regulation of the economy, transaction, transaction costs, theory of transaction costs, institutes.